

İnsan ve Toplum Bilimleri Akademi Dergisi

(Journal of Humanities and Social Sciences Academy)

Yasin KULABAŞ

İNTOBA

JHSSA

Yüksek Lisans, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Ankara / Türkiye,
yasinn344@gmail.com

Doi: [10.5281/zenodo.6667696](https://doi.org/10.5281/zenodo.6667696)

ORCID: 0000-0002-8995-4139

ISSN: 2791-6766

Eser Geçmişi / Article Past:

Başvuru Tarihi
Applied
10/05/2022

Kabul Tarihi
Accepted
25/05/2022

Araştırma Makalesi

Orjinal Makale / Original Paper

Research Paper

YENİ ASUR DÖNEMİ METİNLERİNDE GEÇEN LÁĤĤĪNU VE LAĤĤĪNATU UNVANLI GÖREVLİLER*

Özet

Yeni Asur dönemi (M.Ö. ± 911-612) metinleri içinde birçok din görevlisiyle karşılaşmaktadır. *Láĥĥinu*/LÚ.láĥ-ĥi-ni ve feminen hali *laĥĥinatu*/MÍ.láĥ-ĥi-nat bu görevlilerden biridir. *Láĥĥinular* tapınak ile ilişkilendirilir, ancak *laĥĥinatuların* din görevlisi statüsünde olup olmadıkları tartışmalıdır. “*Tapınak hizmetinde çalışan memur*”, “*idari bir görevli*” ve “*tapınak kâhyası*” olarak tercüme edilen *láĥĥinu* teriminin Eski ve Orta Asur dönemindeki *alahĥinudan* türetildiği düşünülmektedir. Ancak meslektaş *laĥĥinatular* ile ilgili detaylı bilgi bulunmamaktadır. “*Kraliçenin sarayının kadın memuru*”, “*ambar memuru*”, “*kadın vekilharç*” ve “*kadın tapınak kâhyası*” olarak tercüme edilen *laĥĥinatuların*, *láĥĥinulardan* daha çok tapınakla ilişkili olduğu düşünülse de haklarındaki bilgi azlığı bunu kanıtlayacak yeterlilikte değildir. Aramiler tarafından da benimsenen bu terimlere Elepanthine papirüslerinde *lēĥēn* ve *lēĥēnāh* olarak rastlanmaktadır.

Bu çalışmada *láĥĥinu* ve *laĥĥinatu* terimlerinin nereden geldikleri ve anlamları tartışılarak yer aldıkları metinler verilmiş, isimleri tespit edilebilen *láĥĥinu* ve *laĥĥinatu* unvanlı görevlilere rastlanan metinler konularına göre değerlendirilmiştir. Çalışmanın amacı, bu görevlilerin din hizmetinde olup olmadıklarını yer aldıkları belgeler doğrultusunda açıklamaktır.

Anahtar Kelimeler: Láĥĥinu, Láĥĥinatu, Yeni Asur Dönemi, Din Görevlisi, Tapınak Kâhyası.

ATIF: KULABAŞ, Yasin, Yeni Asur Dönemi Metinlerinde Geçen Láĥĥinu ve Láĥĥinatu Unvanlı Görevliler, *İnsan ve Toplum Bilimleri Akademi Dergisi*, 2/1 (Haziran 2022), ss. (088-106)

CITE: KULABAŞ, Yasin, Officials With the Title Lahhinu and Lahhinatu in the Neo-assyrian Period Texts, *Journal of Humanities and Social Sciences Academy*, 2/1 (June 2022), pp. (088-106)

* Bu çalışma Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne sunulacak olan “Yeni Asur Dönemi Metinlerinde Geçen Din Görevlileri” adlı Yüksek Lisans Tezinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

turnitin

Screened by

OFFICIALS WITH THE TITLE LÁĤĤĪNU AND LAĤĤĪNATU IN THE NEO-ASSYRIAN PERIOD TEXTS

Abstract

Many religious officials are encountered in the texts of the Neo-Assyrian period (B.C. ± 911-612). *Láĥĥinu*/LÚ.láĥ-ĥi-ni and feminine form *laĥĥinatu*/MÍ.láĥ-ĥi-nat are one of these officials. The *láĥĥinus* are associated with the temple, however it is debatable whether or not the *laĥĥinatus* have the status of religious officials. The term *láĥĥinu* translated the “officer in the temple service”, “an administrative officer” and “temple steward” it is thought the term of to derive from in the Old and Middle Assyrian period *alaĥĥinu*. However, there is no detailed information about his colleague *laĥĥinatus*. Although *laĥĥinatus*, translated as “female official of the queen’s court”, “official of the warehouse”, “female stewardess” and “female temple stewardess”, are thought to be associated with the temple more than the *láĥĥinu*’s, the lack of information about them is not sufficient to prove this. These term, which were also adopted by the Arameans, are found in the Elephantine papyri as *lēĥēn* ve *lēĥēnāh*.

In this study, where the terms *láĥĥinu* and *laĥĥinatu* comes from and meanings of them are discussed and the texts in which they are included are given, and the texts with the names of *láĥĥinu* and *laĥĥinatu* are evaluated according to their subjects. The aim of the study is to explain whether these officials are in religions service or not, in line with the documents they take part in.

Keywords: Láĥĥinu, Láĥĥinatu, Neo-Assyrian Period, Religious Official, Temple Steward.

1. Giriş

Asur İmparatorluğu ideolojik olarak dini bir temel üzerine oturtulmuştur (Toptaş, 2019: 409). Asur kralları kendilerini tanrının yeryüzündeki temsilcisi olarak kabul etmiş, ancak öldüklerinde tanrılaşmamışlardır. Kral, tanrı ile toplum arasında aracı rol üstlendiğinden dini bir görev olarak tapınak inşa etmiş, bu tapınaklar sarayın ayrılmaz parçası haline gelmiştir. Erken dönemlerde tapınak kavramı hem krallıkla ilişkili hem de yönetim hiyerarşisinin idari merkezi olduğundan sarayla sıkı bir ilişkisi olsa da, Yeni Asur Devleti ve sonrasında tapınak ile devlet ayrılmıştır (Sevin, 2019/1: 121-22). Tapınakların başında ise tanrıların yeryüzündeki temsilcisi ruhban sınıfı mensupları bulunmaktadır. Ruhban sınıfı mensupları tanrılara yemekler sunmak, kıyafetler giydirmek ve her türlü ihtiyaçlarını karşılamakla görevlidir (Pekşen, 2019: 254, 269).

Asur krallarının *šangû*/LÚ.SANGA ve tanrıların *hizmetkarı* olarak anılması, kralın dini hiyerarşi içinde tanrıdan sonra en üst konumda olduğuna işaret etti (Toptaş, 2019: 402). Tanrı Aššur’un en yüksek din görevlisi olan kral, tapınakların geçiminden, restorasyonundan, tapınaklara atanan görevlilerden ve dini faaliyetlerin yerine getirilmesinden sorumluydu. Tapınakları ise *šangû* (başrahip) yönetirdi. *Šangû*lar da kendi içinde gruplara ayrılmaktaydı. MÖ 1. binyıla ait kayıtlara bakıldığında *šangû*ların *šatammû* unvanıyla anıldığı da görülmektedir. İkinci rahip konumundaki *šangû* *šanû*lar da tapınak ile ilişkiliydi. *Šangû* haricinde tanrılara söylenen şarkıları seslendiren *nārû*lar ve şef müzisyen *nargallû*lar, tanrıları müzikle yatıştıran *kalû*lar gibi memurlar da tapınak görevlisiydi. Onun dışında iyi büyü yapan *āšipu* ve *mašmašu*, kehanetlerden sorumlu olan *bārû* gibi din adamları da bulunmaktaydı (Gökçek, 2015: 247, 250; Oates, 2015: 184-85; Pekşen, 2019: 269, 270; CDA 39, 202, 241, 242; CAD A/2: 431; CAD B: 121; CAD N/1: 352, 376; CAD M/1: 381). Bunlar haricinde tapınağa girebilen *ērib-bīt-īli*, dinî görevinin de olduğu bilinen *masennu*, kült sanatçısı *kurgarrû*, erkek

kült fahişesi *assinnu*, tapınak kâtipleri (*tupšar-bēt-ili/LÚ^u-A.BA-É-DINGIR*), tapınak muhafızları (*ša-maššarti-bīti/LÚ.EN.NUN É-DINGIR*), tapınak aşçıları (*nuḫatim-bēt-ili/LÚ.MU É-DINGIR*), tapınak dokumacıları (*išpar-bēt-ili/LÚ^u.UŠ.BAR É-DINGIR*) ve diğer küçük çaplı görevliler bulunmaktadır (CDA 26, 168; SAA 01, 076; SAA 07, 075; SAA 07, 174; SAA 08, 002; SAA 10, 349; SAA 12, 092; SAA 12, 095; SAA 12, 096; SAA 13, 018; SAA 13, 128; SAA 13, 138; SAA 13, 145; SAA 13, 188; SAA 14, 286; SAA 20, 016). Kadın din görevlisi olarak ise *kezertu*, *ēntu*¹ ve *qadištu/qadissu* (Öz Kiriş, 2015: 242) unvanlı rahibelerin yanında müzisyen *nārtu* ve şef müzisyen *nargallatu*, kâhin *raggintu*, kendinden geçen/vecde gelen *maḫḫūtu*, adanmış kadın anlamına gelen *šēlūtu*, tapınakla ilişkilendirilen *MÍ.MAŠ*, kült fahişesi *ḫarimtu*? da dinle ilgili görevliler arasında sayılabilir (Teppo, 2005: 84-96; CDA 28, 155, 190, 241, 282, 295, 366; CAD N/1: 363; Parpola vd., 2007: 114).

Lāḫḫinu ve *laḫḫinatular* ise bu çalışmada ele alınacak olan görevlilerdir. Tapınak kâhyası *lāḫḫinu* ve onun tapınak ile ilişkilendirilen kadın meslektaşı *laḫḫinatu* ile ilgili metinler incelenerek öncelikle bu terimlerin anlamı ve nereden geldikleri tartışılmış, ardından Yeni Asur Dönemi haricinde Eski ve Orta Asur'daki işlevlerine bakılarak bir değerlendirme yapılmıştır. İlk önce isimleri tespit edilebilen ve edilemeyen *lāḫḫinular*, geçtikleri metinlerin konularına göre gruplandırılarak ve kronolojiye dikkat edilerek incelenmiştir. Sonrasında ise haklarında fazla bilgi bulunmayan *laḫḫinatular* ile ilgili açıklamalar yapılarak bir değerlendirme yapılmıştır. *Alāḫḫinu* ve *alaḫḫinatudan* türetildiği düşünülen bu terimler için, çalışma boyunca Yeni Asur metinlerinde geçen şekliyle *lāḫḫinu* ve *laḫḫinatu* olarak bahsedilecektir.

2. Lāḫḫinu Teriminin Anlamı ve Lāḫḫinu Unvanlı Görevliler

Lāḫḫinu/alḫénu terimi Yeni Asur Dönemi metinlerinde *lāḫ-ḫi-ni*; *LÚ.lāḫ-ḫi-ni*; *LÚ.lāḫ-ḫi-nu*; *LÚ.lāḫ-ḫi-ni*; *LÚ.lāḫ-ḫi-nu* şeklinde geçmektedir (SAA 01, 076; SAA 01, 128; SAA 06, 011; SAA 06, 059; SAA 06, 065; SAA 07, 009; SAA 07, 142; SAA 12, 081; SAA 12, 092; SAA 12, 094; SAA 12, 096; SAA 13, 001; SAA 13, 041; SAA 13, 134; SAA 13, 143; SAA 13, 195; SAA 13, 206; SAA 20, 010; SAA 20, 050; SAA 20, 051) ve “*tapınak hizmetinde bir memur*”, “*değirmenci*” (CDA 10), “*idari bir görevli*” (CAD A/1: 294) ve “*tapınak kâhyası*” (Parpola vd., 2007: 54) olarak tercüme edilmektedir. *Lāḫḫinu* terimi Eski ve Orta Asurca *alaḫḫinudan*, arpa dağıtımından ve giysi ve gümüş koleksiyonundan sorumlu idari bir görevliden türetilmiştir. Yeni Asur Dönemi’nde bu terim Anu-Adad ve Nabû tapınaklarının bir yetkilisi ile ilişkilendirilmektedir. Diğer görevlerinin yanı sıra, Aşşur Tapınağı’ndaki mevkidaşı, tanrının kıyafetlerine ve mücevherlerine bakmaktan ve tapınağın bütün araç-gereçlerinin muhafazasından sorumlu olarak gösterilmektedir (Demskey, 1981: 101; Wilson, 1972: 83-84). Menzel *lāḫḫinuları* ekonomi ve yönetimde önemli rolü olan *masennu*² olarak tanımlamaktadır. Görünen o ki işlevinin önemi, hizmetinde bulunduğu kurumun, sarayın ve tapınağın büyüklüğüne göre değişiklik göstermektedir (Teppo, 2005: 64).

Eski Asur döneminde (*a*)*lāḫḫinunun* işlevi tam olarak tanımlanamamaktadır. Bazı metinlerde tahıl ve gümüş ödemelerini toplayan bir görevli olarak geçmektedir (Erol, 2007: 13). Orta Asur döneminde³ açıkça tahıl işleriyle uğraşan bir zanaatkârdır. Birkaç metinden dokumalardan sorumlu olan (*a*)*lāḫḫinuların* şefi olduğu öğrenilmektedir. Ancak bu, şef (*a*)*lāḫḫinuların* bu sanatla doğrudan ilişkili olduğunu göstermez. Çünkü kumaşları ve giysileri (*a*)*lāḫḫinudan* kendisine bağlı bir grup adına ödeme olarak almış olabilir. Orta Asur döneminde bir (*a*)*lāḫḫinunun* sorumluluğu, fırıncının olduğu

¹ *Ēntu* unvanlı başrahibeler Sami toplumlarında genellikle prenseslerden oluşmaktadır (Pekşen, 2019: 270).

² *Masennuların* dini görevleri için bkz. (Duymuş Florioti, 2012b: 1-22)

³ Orta Asur Dönemi’ndeki (*a*)*lāḫḫinular* ile ilgili bilgi almak için bkz. (Freydank, 1991: 90-93; Jakob, 2003: 386-394).

kadar değirmencinin de sorumluluğunu içermektedir (Groß, 2020: 160; Jakob, 2003: 392). Ninurta-tukul-Aššur'un arşiv kanıtlarına dayanılarak işlevinin öğütmek üzere arpa, besi için koyun almak olduğu söylenebilir. Bir (a)láhḫinu, kraliyet deposunun baş görevlisi Bābu-aḫ-iddina'nın mülkünün görevlisi olarak hareket eder ve köylerden arpa vergisi toplamak, arpayı öğütmek ve dağıtmak onun sorumluluğundadır. (A)láhḫinudan genellikle bira yapımından sorumlu görevliler yanında bahsedilmektedir. Bu iki meslek, Orta Babil döneminin *kazidakku* ve *sīrāšū* mesleklerine karşılık geliyor olmalıdır. *Láhḫinu*, küçük Yeni Asur tapınaklarında ise kâhya gibi görülebilmektedir (CAD A/1: 296). Birkaç Yeni Asur metninde veya Orta Asur metinlerinin Yeni Asur kopyalarında tapınaklara *ginû* teslimatlarının kurulmasıyla ilgili olarak, *sīrāšū*nun yanında “*bira üreticisi*” olarak belirtilen yetkili, LÚ.NİNDA lologramı ile gösterilmektedir. I. Tukulti-Ninurta'nın Yeni Asur kopyasındaki bir tapınak bağış belgesinde bu şekilde yer alır. LÚ.NİNDA'yı listeleyen metinlerde (a)láhḫinu geçmez, ancak işlevsel olarak yetkileri aynıdır denilebilir (CAD A/1: 295-296). Bu görevlere ek olarak onun bir tapınak veya saray yetkilisi, kâhya olduğunu söyleyenler de bulunmaktadır (Kaufman, 1974: 66). SAA içinde geçen metinler incelendiğinde bu görüş daha gerçekçi görünmektedir.

Yeni Babil kaynaklarında rastlanmayan *láhḫinu* terimi Yeni Asur Dönemi'nde Aramiler tarafından da benimsenmiştir. Örneğin MÖ 5. yüzyıla ait Elephantine papirüslerinde *lēḥēn* ve onun feminen hali *lēḥēnāh* olarak geçer. Elephantine'de rahiplerin yanı sıra İsrailoğulları'nın tanrısı olan Yehova (YHW) ile ilişkili din uzmanı olarak “*lēḥēn*”de (hizmetkâr) görülmektedir. Elephantine ile ilişkilendirilen Aramice metinlerde iki kişi bu unvana sahiptir: Anzarya'nın oğlu Ananiah/Anani ve Azarya. “*Lēḥēn*” unvanının Ananiah'ın bazen soyadına ek olarak görülmesi onun mesleğinin veya görevinin Yehova'nın bir “*lēḥēn*”i olduğunu göstermektedir (Granerød, 2016: 57). Söz konusu bu Aramice metinlerde *lēḥēn*'in işlevi açık değildir. Ancak bu memurun kutsal hizmetlerde kullanılmak üzere tapınakta saklanan giysilerden sorumlu olduğu öne sürülmektedir (Demskey, 1981: 101; Landsberger, 1967: 198-204). Kaynaklar Yehova'nın “*lēḥēn*”inin hangi işlevleri yerine getirdiğini göstermez. Tek yaklaşım etimolojik olarak ve benzer şekillerde kullanılan terimlerdir. Aynı terimler Ugarit ve Asurca'da bulunmaktadır. Eski, Orta ve Yeni Asur metinlerinde (a)láhḫinu terimi, tipik olarak “*Aššur/Sin/İštar/Nabû (a)láhḫinu'su*” ifadesinde bir tapınaktaki idari görevliyi belirtir (CDA A/1: 294; Granerød, 2016: 57-58; Porten, 1968: 200-203).

2.1. İsimleri Tespit Edilebilen Láhḫinular

Yeni Asur Dönemi'nde tapınakla ilişkilendirilen *láhḫinular* ile çoğunlukla köle satış belgesi, tapınağa arazi ve köle bağış belgeleri ve adak bağış belgelerinde şahit olarak karşılaşılmaktadır. Bunlardan farklı olarak isimleri tespit edilebilen *láhḫinulardan* üçü krala mektup yazarken, köle satarken ve kraldan mektup alırken görülmektedir. Bir kısmının görev yaptıkları tapınak ve görev sahaları bilinen *láhḫinuların* isimleri Bāb-Tinūrāyu, Nānî, Dūdû, Nabû-ahhe-eriba, Aššūr-šarru-uşur, Gallulu, Aplāya ve Eriḫî'dir. Bunlardan başka isimleri Asur arşivi içinde yer almayan Aššūr-rēmanni, Kēnî ve Sinqî-İssār'ın da *láhḫinu* oldukları bilinir. İsimleri tespit edilebilen 11 *láhḫinu* geçtikleri metinlerin konusuna göre ve kronolojik sırasıyla ele alınmıştır. İlk olarak şahit olarak karşılaşılan *láhḫinulara* yer verilmiştir.

2.1.1. Láhḫinu Bāb-Tinūrāyu

SAA yani Asur dönemi legal dokümanları ve devlet arşivi içerisinde tespit edilen *láhḫinulardan* altısı ile şahit olarak karşılaşılmaktadır. Benzer konulardaki metinlerde şahitlik yapan *láhḫinulardan* ilki Bāb-Tinūrāyu'dur. Sanherib'in savaş arabası sürücüsü Marduk-[...]’un köle satın aldığı belgede, din görevlileri şahit olarak yer almıştır. 1 talent karşılığında Bēl-abu-uşur’dan satın

alınan köleler Bar-aḫu, Sitirkānu ve Tābūni ve onların ailelerinden oluşmaktadır. Toplam 16 şahidin bulunduğu satış belgesinde Bāb-Tinūrāyu isimli *lāḫḫinu* üçüncü şahit olarak yer almaktadır (*IGI* ^mKĀ-ti-nu-ra-a.a *LÚ*ⁿ.*lāḫ-ḫi-[nu x x]*). Bāb-Tinūrāyu'nun Sanherib ve Asarhaddon döneminde Asur'da görev yaptığı bilinmektedir (PNA 1/II: 246). *Lāḫḫinudan* başka rahipler (*šangû/LÚ*ⁿ.*SANGA*), saray kapıcıları (*LÚ*ⁿ.*Ī.DU*₈ *šá É.GAL*), kâtip (*tupšarru/LÚ*ⁿ.*A.BA*) ve görevi tespit edilemeyen şahitlerin yer aldığı bu köle satış belgesi MÖ 684 yılında Adar (ITI.DIRI.ŠE)⁴ ayının 14. günü, bugünkü Hatay il sınırları olarak kabul edilen Kullania *šaknusu* Manzarnê eponiminde kayda geçirilmiştir (Kerekes, 2021: 119; SAA 06, 059).

Bu köle satış belgesinden başka yine tapınak kâhyası olduğu düşünülen Bāb-Tinūrāyu isimli kişiye MÖ 669 yılı, Šamaš-kāšid-ayābi eponiminde meyve sunuları ile ilgili Tukulti-Aššur için şahitlik yaparken rastlanmaktadır (SAAB IX, 111-112; PNA 1/II: 246).

Lāḫḫinu Bāb-Tinūrāyu'nun ismi ^mKĀ-ti-nu-ra-a.a şeklinde geçmektedir (SAA 06, 059: r 3').

2.1.2. Lāḫḫinu Nānî

İnanç sisteminde tanrıya hediyeler verilir, adaklar sunulur, tanrının da bunların karşılığında kendisine bağış yapan kişiyi ödüllendireceği düşünüldü. Bağışlar kral veya kraliyet ailesinden herhangi biri, üst düzey yetkililer ve devlet memurları, din görevlileri tarafından yapılabilir. SAA 12. cildin büyük bir bölümü de bu hediyeleri ve hibeleri ele almaktadır. 092 numaralı belgeye kadar genellikle kraliyet adakları ve hediyeleri ele alınırken 092-098 arası belgeler özel adak bağışlarını kapsamaktadır. Asurbanipal ve sonraki dönemde *lāḫḫinu* olan Nānî'nin ismi de SAA 12, 092 numaralı isimleri bilinen dört adamın Ninurta'ya (Ninurta Tapınağı'na) soysuz/evlilik dışı dünyaya gelmiş bir kimsenin bağışladığı bağış belgesinde şahit olarak geçmektedir ve Kalḫu'da Nabû'nun *lāḫḫinusudur* (*IGI* ^mna-*ni* ⁿi [LÚ].*lāḫ-ḫi-nu šá* ^dPA. Bkz. SAA 12, 092: r 16; PNA 2/II: 926).

Bağışlanan kişinin sahipleri: Bēl-na'id ve kardeşi Nabû-na'id, Bēl-na'id'in oğlu Urad-İssār ve Kanūnāyu'nun oğlu Šumma-ussēzib'dir. Bēl-na'id ve Nabû-na'id'in kız kardeşleri Ra'imtu, (MĪ.ĀG-ti) oğlu Dūr-makî-İssār'ı fuhuş/fahişelik (*ḫarimtu*?) sırasında doğurmuştur. Anlaşılan dayıları Dūr-makî-İssār'ı büyütüp, onu Ninurta'ya hediye olarak sunmuşlardır. O artık, angarya görevler için Ninurta tapınağının (*Bīt-Ninurta/É-^dMAŠ*) bir parçası olmuştur. Toplam yirmi iki şahidin yer aldığı bu bağış belgesinde *lāḫḫinu* Nānî on altıncı sıradadır. Belgede Nānî'den başka isimleri tespit edilebilen ve edilemeyen diğer din görevlisi şahitlere de rastlanmaktadır. Nabû *lāḫḫinusu* Nānî'nin isminin yer aldığı bu bağış belgesi Elūlu (ITI.KIN)⁵ ayının 18. günü şef *masennu* Aššūr-gimillī-tēre eponiminde (MÖ 638) kayda geçirilmiştir (Gertoux, 2016: 56; SAA 12, 092).

Nānî'nin ismi ile Ninurta rahibi İddin-Ēa'nın, Kalḫu Ninurta Tapınağı adına bir dokumacı satın aldığı belgede şahit olarak karşılaşılmaktadır. Yanında kendisiyle aynı görevde olan Dūdū ve Nabû-aḫḫē-erība'nın da şahitlik yaptığı bu belge MÖ 637 yılında Zabāba-erība eponiminde kayda geçirilmiştir (Gertoux 2016: 56; SAA 12, 094). Bundan başka MÖ 621 yılında Tušḫan valisi Bēl-iqbi eponiminde Aḫḫē-damqū'nun oğlu Nabû-sākip isimli kişinin Kalḫu'da ikamet eden Nabû'ya (É.ZĪ.DA) iki köle ve bir arazi bağışlaması ile ilgili belgede *lāḫḫinu* Nānî'nin şahitlik yaptığı görülmektedir (Gertoux, 2016: 57; PNA 1/I: 60; SAA 12, 096: r 20). Nānî ismine 3 farklı yerde *lāḫḫinu*

⁴ XII. ayı göstermektedir. Günümüzde Şubat/Mart aylarına karşılık gelmektedir. Aradaki "DIRI" ifadesi ile "artık yıl" anlamına gelir. Bkz. (CDA 4; CAD A/1: 110; CAH III/II: 750; Duymuş Florioti 2012a: 361, 373; Parpola vd., 2007: 220).

⁵ VI. ayı göstermektedir. Günümüzde Ağustos/Eylül aylarına karşılık gelmektedir. Bkz. (CAH III/II: 750; Duymuş Florioti, 2012a: 367; Parpola vd., 2007: 256).

olarak rastlanmaktadır. Bu isimde birden fazla görevli bulunsa da *láhħinu* Nānî ile ilgileri bulunmamaktadır (Bkz. PNA 2/II: 925-927).

Láhħinu Nānî'nin ismi metinlerde ^mna-a-ni; ^mna-a-ni-i; ^mna-ni-i şeklinde geçmektedir (SAA 12, 092: r 16; SAA 12, 094: r. e. 19; SAA 12, 096: r 20).

2.1.3. Láħħinu Dūdû

Láhħinu Dūdû'nun ismi Nānî gibi özel adak bağış listelerinde şahit olarak yer almaktadır (IGI ^mdu-du-u LÚ.laħ-ħi-nu ša ^d[x x x x]). İsminden sonraki kısımda kırıklar olduğundan Dūdû'nun görev yeri tespit edilememektedir. Ancak başka bir kaynaktan Asurbanipal döneminde Kalhu Ninurta Tapınağı'nda görevli olduğu öğrenilmektedir (PNA 1/II: 386). Söz konusu belge, Ninurta Tapınağı'nın bir dindar/adanmış satın almasıyla ilgilidir. Satın alınan kişi Šumma-Nabû isimli bir dokumacıdır (*išparu/LÚ.UŠ.BAR*) ve Ninurta/^dMAŠ rahibi İddin-Ēa onu Kalhu'da ikamet eden Ninurta için kraliçenin dokumacısı İssār-šumu-iddina'nın oğulları Na'di-İssār ve Aššūr-mātka-da''in'den ½ mina gümüş karşılığında satın almıştır. *Láhħinu* Dūdû ile birlikte meslektaşları Nānî ve Nabû-aħħē-erība'nın ve farklı meslek gruplarından görevliler ve görevleri tespit edilemeyen toplam on altı kişinin şahitlik yaptığı bu satış belgesi Ta'uzu (ITL.ŠU)⁶ ayının 17. günü Zabāba-erība eponimine tarihlidir (SAA 12, 094).

Dūdû'nun ismi bir de Mannu-de-iq isimli hadımın koruyucusu/kalkan taşıyıcısının (*bēl-arīt ša-rēši/EN-a-rit LÚ.SAG*) oğlu Nabû-maqtu-šatbi'yi Kalhu'da ikamet eden Ninurta'ya Asurbanipal'in yaşamı için bağışlaması ile ilgili bir belgede yine şahit olarak geçmektedir. Ancak burada isminin yanında *láhħinu* olduğuna dair kanıt bulunmamaktadır (SAA 12, 093). Tespit edilemeyen ayın 11. günü Bulluṭu eponimine tarihli (MÖ 634) (Gertoux, 2016: 56) bu bağış belgesinde Dūdû'nun isminin yanında görevi yazmasa da aynı kişi oldukları bilinmektedir. *Láhħinu* Dūdû MÖ 649, 642 ve 631 yıllarında üç belgede daha şahitlik yapmıştır (PNA 1/II: 386). Ancak SAA içinde yalnızca iki yerde ismi geçer.

Láhħinu Dūdû'nun ismi ^mdu-du-u; ^mdu-u-du-u şekillerinde görülmektedir (SAA 12, 094: r. e. 18; SAA 12, 093: r 16).

2.1.4. Láħħinu Nabû-aħħē-erība

Asurbanipal döneminde (MÖ 637) Kalhu'da görevli *láhħinu* Nabû-aħħē-erība, Dūdû ve Nānî'nin de bulunduğu İddin-Ēa'nın Ninurta Tapınağı için satın aldığı dokumacıyla ilgili belgede şahitlik yapmıştır. Belgede görevi açıkça belirtilmemiş olsa da Nānî'nin isminden sonra aynı görevi yaptığını belirten ifadeden *láhħinu* olduğu anlaşılmaktadır. Bu bilginin doğruluğu PNA 2/II sayesinde de kanıtlanmaktadır (SAA 12, 094; PNA 2/II: 796). Nabû-aħħē-erība isminde birden fazla görevliye rastlansa da *láhħinu* Nabû-aħħē-erība ile ilgileri bulunmamaktadır (Bkz. PNA 2/II: 794-796).

Láhħinu Nabû-aħħē-erība'nın ismi ^{md}AG-ŠEŠ-MEŠ-eri-ba; ^{md}PA-PAB-MEŠ-SU; ^{md}AG-ŠEŠ-MEŠ-eri-ba şeklinde görülmektedir (SAA 12, 094).

2.1.5. Láħħinu Aššūr-šarru-uşur

Aššūr-šarru-uşur'un Asurbanipal'in geç saltanatında Asur'da *láhħinu* olarak görev yaptığı bilinmektedir. Kraldan yarı değerli bir taş ile ilgili bir mektup almıştır. Aššūr-šarru-uşur adli belgelerde sıklıkla şahit olarak yer almıştır. Toplam 4 belgede şahitlik yaptığı ve kral dışında Aššūr

⁶ IV. ayı göstermektedir. Günümüzde Haziran/Temmuz aylarına karşılık gelmektedir. Bkz. (CDA 63; CAH III/II: 750; Duymuş Florioti, 2012a: 366; Parpol vd., 2007: 212).

rahibi Taqiša'dan da mektup aldığı bilinmektedir. Kralın Asur'da Aşşur Tapınağı ile bağlantılı Aşşur-mudammiq'e, Asurbanipal'in geç saltanatında Asur'da tapınak kâhyası (*láhḫinu*) olan Aşşur-šarru-uşur'a ve kuyumcu Aşşur-ḫussanni'ye (PNA 1/I: 187; 196-197; 220) '*serpantin*' ile ilgili yazdığı mektubun tercümesi şu şekildedir:

“(1-7) Kralın Aşşur-mudammiq, Aşşur-šarru-uşur ve Aşşur-ḫussanni'ye sözü.
Ben iyiyim - siz de mutlu olabilirsiniz. (8-12) Bana yazdığınız *láhḫinunun*
evindeki *serpantine* gelince – iyi ki yazıp bana haber verdiniz. (13-r 1) Şimdi o
zaman bana bahsettiğiniz fazladan taşları kontrol ettiklerini yazacağım.
(Size) (böyle) iş için vermeye uygun olduğu kadarını verecekler.” (SAA 13,
001).

Mektupta geçen '*serpantin*' (*muššāru/NA₄MUŠ.GÍR*) yarı değerli bir taştır. *Muššāru*, mühür yapımı yanında mücevher yapımı ve süslemede de kullanılmıştır. Bkz. (CDA 223; CAD M/2: 279-280).

SAA 13 içinde yedi farklı yerde *láhḫinulardan* söz edilmektedir. Ancak yalnızca Aşşur-šarru-uşur'un ismi tespit edilebilmiştir. Mektuptan da anlaşıldığı kadarıyla ismi geçen kişiler krala *láhḫinunun* evinde bulunan fazla '*serpantin*' ile ilgili bilgi vermişler, kral da *láhḫinunun* bu şahıslara verilebilecek kadarını vermesini istediğini bildirmiştir.

2.1.6. Láḫḫinu Gallulu

Sin-šarru-işkun döneminde Kalḫu Ninurta Tapınağı'nda görevli olan Gallulu ile adak bağış listesinde karşılaşılmaktadır. Ahhē-damqū'nun oğlu Nabû-sākip isimli kişinin Nabû Tapınağı'nda (É.ZI.DA) ikamet eden Nabû'ya iki köle ve bir arazi bağışlaması ile ilgili bir belgede *láhḫinu* Gallulu şahitlik yapmıştır (*ṁgal-lul LÚ.laḫ-ḫi-ni [d] 'MAŠ'*). Bkz. SAA 12, 096: r 19).

Nabû-sākip'in Nabû'ya bağışladığı ve kendisine ait olan köleler İssi-Urkitti-libbī isimli bir kadının Palhu-uşēzib ve ismi tespit edilemeyen oğullarıdır. Kölelerin yanında bağışlanan arazinin büyüklüğü ise 7 hektardır. Bu da 70 000 m²'ye denk gelmektedir. Bu köleler ve arazi kral Sîn-šarru-işkun (MÖ 623-612) ve kraliçenin yaşamı için sunulmuştur. Bu bağış belgesinde yer alan on altı şahitten biri *láhḫinu* Gallulu'dur ve ondan başka *láhḫinu* Nānī ve diğer üç din görevlisi şahitlik yapmıştır. Belge Tašritu (ITI.DU₆)⁷ ayının 25. günü Tuşḫan valisi Bēl-iqbi eponimine tarihlidir (SAA 12, 096). Gallulu ismine birçok yerde rastlansa da görevleri *láhḫinu* Gallulu'dan farklıdır (Bkz. PNA 1/II: 419-420).

Láhḫinu Gallulu'nun ismi *ṁga-lu-lu*; *ṁga-lul*; *ṁgal-lul* şeklinde görülmektedir (SAA 12, 096: r 19).

Şahitlik yapan ve ismi tespit edilebilen *láhḫinuların* yer aldığı metinler yukarıdaki gibidir. Genellikle din ile ilgili belgelerde karşılaşılmışlardır, ancak buraya kadar görevleri ile ilgili tam olarak bir çıkarım yapılamamaktadır. Bundan sonra bahsedilecek *láhḫinular* krala mektup yazan Aplāya ve köle sattığı bilinen Eriḫi'dir.

2.1.7. Láḫḫinu Aplāya

Arbela (Erbil)'de Asarhaddon veya Asurbanipal döneminde İstar'ın *láhḫinusu* olan Aplāya, diğer meslektaşlarından farklı olarak krala yazdığı bir mektupla bilinmektedir. Asarhaddon veya

⁷ VII. ayı göstermektedir. Günümüzde Eylül/Ekim aylarına karşılık gelmektedir. Bkz. (CDA 402; CAH III/II: 750; Duymuş Florioti, 2012a: 368; Parpola vd., 2007: 229).

Asurbanipal'e yazdığı mektubunda İstar'ın tapınak kölelerini serbest bıraktıktan sonra neler olduğu hakkında bilgi vermektedir. Bu mektubun tercümesi şu şekildedir:

“(1-7)Efendi[m] krala: hizmetkârınız, Arbela'lı (Erbil'li) İstar'ın tapınak kâhyası Aplāya. [Efendim kral]a sağlık. Aşşur ve İstar efendim kralı kutsasın. (8-13)Efendim kralın mühürlü emri, İstar'ın hizmetkârlarının önüne “Onlar muaf tutulsunlar” mesajıyla geldiğinde kralı kutsadık. (r 1-r 11)Şimdi babanızın üzerlerine atadığı hizmetkârların şefi toplandılar ve oybirliğiyle onu görevden aldılar ve “Valilik (şaknūtu) görevini yerine getirmeyeceksin, kral at[amay]ı yaptı”. dediler.[Efendim] kralın emrettiği şey nedir? (r 12-r.e. 15)Tüm hizmetkarların şefi major-domo'dan (rab bēti/LÚ^v.GAL-^rÉ²) [...] alıyorlar.” (SAA 13, 143).

Anlaşılan köleler, yalnızca kralın kendilerinden üstün olduğunu iddia ederek nazırların otoritesini artık kabul etmeyeceklerdir. Aplāya krala yazdığı mektupta nazırın statüsü hakkında cevap beklemektedir. Aplāya ismine birçok metinde rastlansa da *láhḫinu* Aplāya ile ilgileri bulunmamaktadır (PNA 1/I: 115-119). Bu isimde farklı din görevlileri de bulunmaktadır.

Láhḫinu Aplāya'nın ismi ^mA-a, ^mA-a-ia, ^mA-a.a, ^mA-ia, ^mA-ia, ^mDUMU.UŠ-a, ^mDUMU.UŠ-a.a, ^mDUMU.UŠ-ia, ^mA-a, ^mDUMU.UŠ-a şeklinde geçmektedir (SAA 13, 143: 2).

2.1.8. Láhḫinu Eriḫi

Kalḫu'da Nabû'nun *láhḫinus*u olarak görev yapan Eriḫi ile daha önce ismi geçen meslektaşlarından farklı bir şekilde karşılaşılmaktadır. Eriḫi'nin turnağıyla mühürlenmiş köle satış belgesinden köleleri Eriḫi'nin sattığını öğrenilmektedir. Bahsedilen ifade şu şekildedir: “*Satılan insanların sahibi, Nabû'nun tapınak kâhyası Eriḫi'[nin] turnağı.*” (SAA 14, 469; PNA 1/II: 403). Bu belgenin muhtemelen MÖ 8. yüzyıla tarihlidir, çünkü turnak mührü 8. yüzyılda sıklıkla görülmektedir (Mattila, 2002: XXI-XXII).

İsmi yalnızca ^me-ri-ḫi (SAA 14, 469: 1) şeklinde görülen Eriḫi'ye başka hiçbir yerde rastlanmamaktadır.

İsimleri sayılan bu *láhḫin*ular dışında Aşşūr-rēmanni'nin Asur'da görevli olduğu, Kēnī'nin Asurbanipal döneminde Huzirina'da Sin *láhḫinus*u olduğu ve Sinqi-İssār'ın Asurbanipal'in geç saltanat döneminde (MÖ 637) Huzirina'da *láhḫinu* olduğu bilinmektedir (PNA 1/I: 211; PNA 2/I: 611; PNA 3/I: 1141).

Aşağıdaki tablo, isimleri tespit edilebilen 11 *láhḫin*unun geçtikleri metinler dikkate alınarak hazırlanmıştır.

Tablo 1: 11 Láh  ininun Geçtikleri Metinler

İSİM	GÖREV	KONU	DÖNEM	BÖLGE
B�b-Tin�r�yu	<i>l��������</i>	K�le satış belgesi meyve sunuları ile ilgili belgede şahit	Sanherib ve Asarhaddon	Asur
Apl�ya	����r Tapınağı <i>l����������</i>	Krala <i>������</i> ile ilgili mektup yazar	Asarhaddon veya Asurbanipal	Arbail
D����	Ninurta Tapınağı <i>l����������</i>	Ninurtaya adak ba���� belgesinde ve Ninurta Tapınağı'nın bir adanmış satın aldığı belgede şahit	Asurbanipal	Kal��u
Nab��-a����-er��ba	<i>l��������</i>	Ninurta Tapınağı'nın bir adanmış satın almasıyla ilgili belgede şahit	Asurbanipal	Kal��u
A�����r-�����r-u���r	<i>l��������</i>	Toplam 4 belgede şahitlik yapm����r. Kraldan ve A�����r rahibi Ta�����a'dan da mektup aldığı bililmektedir.	Asurbanipal	Asur
K����	S���n <i>l����������</i>	��rap ve gümüş ��demelerine ilişkin belgeye göre on ������ alm����r	Asurbanipal	Huzirina
Sinqi-�����r	<i>l��������</i>	�dari belgede işlemleri listeleyen kişi	Asurbanipal	Huzirina
N����	Nab�� Tapınağı <i>l����������</i>	Ninurta Tapınağı'na ba����, Ninurta Tapınağı'nın bir adanmış satın alması ve Nab��'ya arazi ve köle ba���� belgesinde şahit	Asurbanipal ve S���n-�����r-������n	Kal��u
Gallulu	Ninurta <i>l����������</i>	Nab��'ya köle ba���� belgesinde şahit	S���n-�����r-������n	Kal��u
Eri��i	Nab����n <i>l����������</i>	K��le satan kişi	M�� 8. yüzyıl?	Kal��u
A�����r-r��manni	<i>l��������</i>	Bir konudaki tableti kopyalayan kişi	X	Asur

2.2. İsimleri Tespit Edilemeyen Láh hinular

Metinlerde isimleri tespit edebilen *láh hinular* olduğu gibi, isimleri tespit edilemeyenlere ya da bir kısmı tespit edilebilenlere de rastlanmıştır. İsimleri tespit edilebilenlerle benzer konulardaki metinlerde karşılaşılan isimleri bilinmeyen *láh hinuların* geçtiği metinler daha çeşitlidir. Onlara konaklama listelerinde, yiyecek ve içecek listelerinde, et dağıtım listelerinde, ritüel metinlerinde ve kraliyet kararnamelerinde rastlanmaktadır. Bunlar dışında kendi aralarında mektuplaşmışlar, saraya bizzat mektup yazmışlar ve satış belgelerinde şahitlik yapmışlardır. Bir de sorumluluklarının sıralandığı bir belge bulunmaktadır. Bu belgeler kronolojik sıraya dikkat edilerek verilmiştir.

İlk olarak Asur valisi   b-řill-Eşarra tarafından II. Sargon’a, vassal kral olduğu bilinen Gurd  ile yapılan antlaşma tableti hakkında bilgi verilen mektupta isimsiz bir *láh hinudan* söz edilmektedir. Kralın bu antlaşma tabletiyle ilgili sorusuna   b-řill-Eşarra saray amirinin vekilinin gelip onu   bu (ITI.NE)⁸ ayının 1. günü aldığını söyleyerek cevap verir. Elçiler geldiğinde tableti şehir   i’ne (*libbi- li*) getirmiş ve tapınağın avlusuna yerleştirmişlerdir. T renlerden sonra ise saray müfettişinin elçisi kendisine emir verildiği için tableti geri vermiştir.   b-řill-Eşarra mektubun sonunda şehir nazırı, tapınak k hyası (*láh hinu*) ve tapınak k tibi Ken ’nin tableti kendisine emanet ettiklerini bildirir (SAA 01, 076; PNA 1/II: 431; PNA 3/II: 1343). Bu metinden *láh hinunun* görevi konusunda da net bir çıkarım yapılamaz. Yalnızca   b-řill-Eşarra’nın görev yerine bakılarak *láh hinunun* Asur’da görev yaptığı anlaşılmaktadır.

İsimleri tespit edilemeyen *láh hinulara* şahit olarak dört yerde rastlanmaktadır. Bu belgelerden biri III. Adad-n r ri, ikisi II. Sargon ve Sanherib dönemine aittir.

III. Adad-n r ri döneminde Kal u’da görevli olan *láh hinu* Ařř r-b l(u)-[...], Kal u valisi B l-tarşi-iluma’nın hadımı B l-isse’a için şahitlik yapmıştır ve hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır (ismiyle ilgili farklı  oneriler için bkz. PNA 1/I: 175). II. Sargon döneminde   nurta-il ’i (PNA 2/I: 551) tarafından satın alınan arazi ile ilgili bir belgede farklı meslek gruplarından insanların şahitlik yaptığı görülmektedir. Birbirinin kopyası olan iki belgeden anlaşıldığına göre   nurta-il ’i [*x*] mina g m ş e farklı bölgelerden toplam 12 hektar ve 12 dekar arazi satın alınmıştır. Bu da 132 000 m²’ye denk gelmektedir. Satış belgesinin bir kopyasında kırıklardan dolayı yedi, diğer kopyasında ise yirmi bir şahit ile karşılaşılmaktadır. İlk şahit ise B t-Kidm ri Tapınağı’nda (Kal u’daki  řtar Tapınağı) görevli ve isminin yalnızca son kısmı görülebilen ([...]-iddina) *láh hinudur* ([*IGI*^m*x x*]-Ař L .l h- i-nu ř   -kad-mu-ri. Bkz. SAA 06, 011: r. 10’). Kendisi gibi din görevlisi olan şang nun da şahit olarak yer aldığı belge görüldüğü üzere bir din görevlisine ait değildir ya da dini bir konuyu kapsamamaktadır. Bu satış sözleşmesi M  717 yılında şab tu (ITI.Z Z)⁹ ayının 16. günü şef *masennu*   b-řar-Ařř r’un eponiminde kayda ge irilmıştir (SAA 06, 010).

İsimsiz *láh hinunun*    nc  olarak şahitlik yaptığı bir diğer belge Sanherib döneminde tapınak hizmetindeki kadın memur olan ve ismi bilinmeyen *lah hinatu*/M .l h- i-nu-tunun k y idarecisi (L .GAL-URU-MEř ř  M .l h- i-ni-te) olan Bahi nu isimli görevlinin arazi ve köle satın almasıyla ilgili bir belgedir. Belgedeki yer alan “[Yıllarca [tarl]aların ve in[sanların] [tadını çıkaracak] [...]. [Gümüřü ödedikleri gün], [tarlaları ve insanları] kurtaracaklar.” ifadesinden Bahi nu aslında satın alma değil geçici olarak kullanma hakkı elde ettiği anlaşılmaktadır. Sekiz şahidin yer aldığı söz konusu belgesinde isminin yalnızca [...]-ahu-uşur kısmı tespit edilebilen *láh hinu* ile ilk şahit olarak karşılaşılmaktadır ([*IGI*^{md}*x*]-PAB-PAB L .l h- i-nu). *L h hinudan* başka farklı meslek gruplarından

⁸ V. ayı göstermektedir. Günümüzde Temmuz/Ağustos aylarına karşılık gelmektedir. Bkz. (CDA 3; CAD A/1: 75; CAH III/II: 750; Duymuş Florioti, 2012a: 366-367; Parpolo vd., 2007: 147).

⁹ XI. ayı göstermektedir. Günümüzdeki Ocak/şubat aylarına karşılık gelmektedir. Bkz. (CAD ř 17/1: 8; CDA 343; CAH 3/2: 750; Duymuş Florioti, 2012a: 372-73; Parpolo vd., 2007: 189).

insanların da şahitlik yaptığı bu satış belgesi MÖ 692 yılında tespit edilemeyen ayın 23. günü Arpad valisi Zazāya eponiminde kayda geçirilmiştir (SAA 06, 065). *Lāḫḫinun*un şahitlik yaptığı son belge sınıflandıramamış metinler içinde yer alan bir nakil metninin parçasıdır ([*IGI*^m x x x] *LÚ*ⁿ *lāḫ-ḫi-nu*). Metinde satılan kişilerin sahibi [...]Adad'ın mührü ve görülebilen sekiz şahitten başka bilgi bulunmamaktadır (SAA 14, 287).

Bu dört belge dışında ismi tespit edilemeyen *lāḫḫinular* ile şahit olarak karşılaşılmamaktadır.

Tapınak ve saray yönetimi ile ilgili olan SAA 7. cilt içinde toplamda beş adet konaklama listesi yer almaktadır. Listelerde ismi ve görevi verilen kişilerin ikamet edeceği yerin kime ait olduğu ve görevinin ne olduğu ilgili bölümün satır sonunda verilmiştir. Bu konaklama listelerinin amacı Asarhaddon saltanatının sonları veya Asurbanipal saltanatının başlarında Ninive'de kurulan geçici otel odaları, belki de kalabalık bir seremoni için bir araya gelen insanlara kalacak yer sağlamak adına düzenlenmiş olabilir (Fales ve Postgate 1992: XVII-XIX). Bu konaklama listelerinden birinde ismi bilinmeyen bir *lāḫḫinudan* söz edilmektedir. Başlangıcı ve sonu kırık olan bu listede isimleri ve görevleri verilen dört kişinin *lāḫḫinun*un konutunda ikamet edeceği anlaşılmaktadır (SAA 07, 009: ii 20' – ii 24'). Anlaşılan bu dört görevli yukarıda belirtilen krallardan birinin döneminde muhtemelen büyük bir organizasyon için geçici olarak *lāḫḫinun*un konutunda bir araya gelmiş, diğer bir deyişle *lāḫḫinun*un konutuna tahsis edilmiş/atanmışlardır.

Yiyecek ve içecek hesaplamalarının yapıldığı listede de ismi bilinmeyen *lāḫḫinuya* rastlanmaktadır. Çeşitli personele ekmek ve bira dağıtıldığını gösteren liste oldukça parçalı durumdadır. Ancak bu listeden anlaşıldığı kadarıyla *lāḫḫinuya* 2 litre ekmek verilmiştir (02 qa *NİNDA-MEŠ šá LÚ.lāḫ-ḫi-[ni]*) (SAA 07, 142). Litre ile ifade edilen *qū*, bir ölçü birimidir ve yaklaşık olarak 1 litreye tekabül etmektedir (CDA 290; CAD Q: 288; Parpola vd., 2007: 89).

SAA 12 içinde kraliyet kararnamelerinden türetildiği düşünülen tapınak yönetimi ile ilgili 080 ve 081 numaralı belgeler sunu ve dağıtımları içeren listelerdir. 080 numaralı liste Aşşur Tapınağı'na yapılacak olan sunuları ve bu sunuların kullanım alanlarını belirten, tüm yılı kapsayan şarap sunularıyla ilgilidir. 081 numaralı liste ise çeşitli din görevlilerine adak olarak kesilen etlerin dağıtımını içermektedir. Listenin başlangıç ve son kısmı kayıp olduğundan kapsamı hakkında bilgi edinilememektedir. Ancak listenin iki bölümden oluştuğu, bir bölümün kurbanlık boğa ve buzağılarla, diğerinin ise koyunlarla ilgili olduğu bilinmektedir (Kataja ve Whiting, 1995: XXXIII). Et dağılımı yapılan personeller arasında *lāḫḫinuda* yer almaktadır. *Lāḫḫinuya* hayvanın ön boyun kısmı, kalbi ve alt bacağı/bileği verildiği kaydedilmiştir. *Lāḫḫinudan* başka başrahip, ikinci rahip (*šangû šanû*), *kalû/UŠ.KU*,¹⁰ tapınak katibi de pay alan görevliler arasındadır. Bundan başka listede sunuların bir kısmı kraliyet mezar kompleksi ve Asarhaddon'un eşi Ešarra-ḫamât¹¹ mozolesi için ayrılmıştır. Aynı zamanda *bēt-sarrāni-ma'dūti/É.MAN.MEŠ.MEŠ-tim* ifadesiyle kastedilen anlam bir grup birçok kralın evi/kraliyet mezarı olmalıdır ve Ešarra-ḫamât mozolesi gibi buraya da et dağıtımı yapıldığı görülmektedir (SAA 12, 081). Söz konusu et dağıtım listesinde bahsedilen *lāḫḫinu* unvanlı görevlinin ismi belirtilmemektedir. Rahip gibi *lāḫḫinuya* da adak payı verilmesi onun tapındaki konumunun alt sıralarda yer almadığını göstermektedir.

SAA 13 içindeki mektuplar MÖ 7. yüzyılda Asarhaddon ve Asurbanipal dönemlerinde Asur'daki çeşitli din görevlilerinin yazışmalarını içermektedir. Özellikle dine düşkün olan Asarhaddon ve oğlu Asurbanipal tapınak ve kült işleriyle ilgili en küçük ayrıntıdan bile haberdar edilmişlerdir ve onlara haber veren kişiler ilişkili oldukları tapınakların hiyerarşilerinde yüksek görevlerde bulunan saygın kişilerdir. Mektuplar içinde çok miktarda değerli taş, metaller ve kurban

¹⁰ Matem rahibi. (CDA 143; CAD K: 91-105; Parpola vd., 2007: 45). *Kalûlar* ile ilgili detaylı bilgi için bkz. (Gabbay, 2014: 115-144).

¹¹ Ešarra-ḫamât ile ilgili detaylı bilgi için bkz. (Duymuş Florioti, 2015: 30-31).

edilecek hayvanlardan söz edilmektedir (Cole ve Marchinist, 1998: XI). SAA 13 içinde altı farklı yerde *láhḫin*ulardan söz edilmektedir. Ancak yalnızca tek bir *láhḫin*unun ismi tespit edilebilmiştir (SAA 13, 001). Asur'dan gönderilen, çeşitli mektuplar başlığı altında yer alan 041 numaralı belge yine isimleri tespit edilemeyen *láhḫin*ulardan bahseder. Bu defa *láhḫin*ular daha önce görülmeeyen bir şekilde, kendi aralarındaki mektuplaşmalardan bilinmektedir. İsmi bilinmeyen *láhḫin*unun, başka bir *láhḫin*uya yazdığı mektubun ve zarfının tercümesi şu şekildedir:

“(1-2)Tapınak kâhyasının tapınak kâhyasına mektubu mektubu. (3-4)Kardeşime sağlık. Aşşur ve Eşarra kardeşimi kutsasın. (5-12)Şimdi sana *ḥundurāyu*/LÚ.ḥu-un-du-ru-a-a gönderiyorum. Geldikleri gün onlara tek seferde iki takım *massuku* (TÚG.ma-si-ki) tekstili ver, böylece kralın hizmetinde onlarla birlikte çalışsınlar. (13-r 2)Başka ne var? İhmal etme. Onları hemen yola gönder. Onları geciktirme. İşlerinden dolayı gelsinler.” (SAA 13, 041).

Zarfında da benzer ifadeler yer alan bu mektupta (SAA 13, 042) görüldüğü üzere mektubu yazan *láhḫin*unun da alan *láhḫin*unun da isimleri verilmemiştir. İsmi bilinmeyen *láhḫin*u, meslektaşına iki *ḥundurāyu* göndermiştir. Böylece meslektaşı onlara kralın önünde işi/ritüeli (*dullu*) yerine getirmek için iki *masiki* verebilir. Tapınak adına çalışan *ḥundurāyular*ı mektubu yazan *láhḫin*unun ritüel için istediği açıktır. Anlaşılan onlardan da *láhḫin*u sorumludur.

Mektupta bahsedilen *ḥundurāyu* terimi metinlerde açıklama yapılmadan kullanılmıştır. *Ḥundurāyunun* bir meslek grubu olduğu düşünülmektedir. Aşşur Tapınağı'nın fırıncıları ile özdeşleştirilse de bununla ilgili kesin kanıt yoktur. Ancak tapınak için çalışıyorlar denilebilir. Buna yukarıda tercümesi verilen mektup örnek olarak gösterilebilir. *Massuku* terimi de geçici olarak bir tür halı olarak kabul edilirse *ḥundurāyular* Aşşur Tapınaklarında Sargon zamanından beri var olan dokuma faaliyetlerinde uzmanlaşmış halı veya hasırlarla ilgili bir meslek grubu olarak değerlendirilebilir. Yani kısaca *ḥundurāyular* TÚG.ma-si-ki ile bağlantılı olduğu düşünülen meslek grubudur denilebilir (SAAB 5: 21-24).

Bunlardan başka Nabû Tapınağı'nda *kalû/LÚ.UŠ.KU* olan ve keyfi hareket eden Pûlu (PNA 3/I: 999) ilgili bir şikayet mektubunda ve sınıflandırılmamış mektuplar içinde yer alan ve saraya yazıldığı bilinen bir mektupta yine ismi tespit edilemeyen *láhḫin*uya rastlanmaktadır (SAA 13, 134; SAA 13, 195). Sınıflandırılmamış mektuplar içinde yer alan ve başlangıcı ve sonu olmayan başka bir belgede yine isimsiz *láhḫin*u yer alsada (SAA 13, 206) konunun anlaşılması mümkün değildir.

Asur'da kraliyet ritüellerini içeren SAA 20. cilt içinde *láhḫin*u dört yerde geçmektedir. Bu cilt içinde hiçbir belgede isimleri belirtilmeyen *láhḫin*ular ile ritüellerde karşılaşmaktadır. Aşşur Tapınağı'ndaki kraliyet ritüellerini içeren ve Şabātu ayının 17-21. günlerinde gerçekleştirilen ritüelde isimsiz bir *láhḫin*u yer almaktadır. 17. gün Asur'a (Şehir İçi) gelen kral, 18. gün tanrının evine giderek tanrılara kurbanlar sunmuş, sonrasında ise rahip (*şangû*) ve kâhyaya (*láhḫin*u) hediyeler vermiştir. Sonraki günlerde de benzer şekilde devam eden ritüelde *kalûlar* da görev almışlardır (SAA 20, 010). Aşşur rahibinin, *kalûların* ve *láhḫin*unun isimlerinin öğrenilemediği belgede kralın verdiği hediyein detayı hakkında da bilgi yoktur. Diğer üç *láhḫin*u ise kraliyet kararnameleri altındaki belgelerde yine isimsiz olarak geçmektedirler. Aşşur Tapınağı'nın rahiplerinin ve diğer görevlilerin görev ve sorumluluklarının anlatıldığı belgeden *láhḫin*uların genel olarak görevleri ve sorumlulukları da öğrenilmektedir. Listeye bakıldığında *láhḫin*uların sorumluluğunun diğerlerinden daha fazla görülmektedir. Görevlerinin en net şekilde verildiği belgenin tercümesi aşağıdaki gibidir:

“(ii 8-ii 13) *Kapıların altın kilitlerini ve ahşap mandallarını açmak, bütün tanrıların giysilerine ve mücevherleriyle ilgilenmek, palmiye yaprağından yapılmış yelpazeleri (mudammıqtu) ve okları (šiltāhu) dağıtmak ve tapınağın tüm eşyalarını korumak lāhḫinunun sorumluluğundadır.*”

“(r i 14'-r i 20') *Tanrının Evi'nin sağlanması da dâhil (ihtiyaçlarının giderilmesi) olmak üzere Aşşur Evin'in koruyucuları: Aşşur'un kâhyası (lāhḫinu), kült kürsüsünün bekçisi (atû parakku), Aşşur Tapınağı'nın muhafızı (ša-muhhi-bēt-Aşşur), tabureci (ša-kitturrīšu), şahuru bekleme odasının bekçisi (ša-muhhi-šahūri), oduncu (ša-gaššātēšu) ve saki (šāqū).*” (SAA 20, 050: ii 8-ii 13, r i 14'-r i 20').

Orijinaline göre yazılan bu listenin devamı yoktur. Görüldüğü üzere görevleri ve sorumlulukları verilen çeşitli din görevlilerinin isimleri listede verilmemiştir. *Lāhḫinunun* bir din görevlisi olarak sorumluluğu hakkında en detaylı çıkarım bu metin sayesinde yapılmaktadır. *Lāhḫinuların* görevleri anlatılırken bahsedilen “*kült giysisi ve mücevherleriyle ilgilenmek ve tapınak eşyalarını korumak*” ifadesi bu bilgi sayesinde destelenmektedir.

20. cilt içindeki son *lāhḫinu*, Ešarra din adamlarına ilişkin kraliyet kararnameleri isimli belgede görülmektedir. İkinci rahip, tapınak kâtibi, Aşşur'un kızı Šērū'anın rahibi, şef kapıcı ve şef matem rahibi (*galamāhu*) ile art arda anılan *lāhḫinunun* hakkında tam bir bilgi bulunmamaktadır. Birçok din görevlisinin geçtiği bu liste orijinaline uygun olarak Aşşur Tapınağı'nın *āšipusu* Kişir-Aşşur tarafından düzenlenmiştir (SAA 20, 051).

Görüldüğü üzere *lāhḫinular*, çeşitli konulardaki belgelerde şahit olarak bulunmuşlar, ritüel ile ilgili bir konuda birbirlerine mektup yazmışlar, düzenlenen törenlerde önemli konumda bulunmuşlar, adak sunularından pay almışlar ve çeşitli ritüellerde kralın yanında yer almışlardır. Ritüel sırasında rahip ile birlikte kraldan hediye almaları konuları hakkında bilgi sahibi olunmasını sağlamaktadır. Sorumluluklarının anlatıldığı belgeden ise görevleri hakkında detaylı bilgi edinilmektedir.

3. *Lāhḫinatu* Teriminin Anlamı ve *Lāhḫinatu* Unvanlı Görevliler

Lāhḫinunun feminen versiyonu olan *lahḫinatular* ile ilgili detaylı bilgi yoktur. Metinlerde *lahḫinnat* (*Ml.lāh-ḫi-nat*, *Ml.lāh-ḫi-nat*); *lāhḫinnite* (*Ml.lāh-ḫi-ni-te*); *lāhḫinutu* (*Ml.lāh-ḫi-nu-tú*) (SAA 06, 066: 2; SAA, 07, 024: r 1; SAA 11, 152: r 2'; SAA 13, 157: 15') şeklinde görülebilen bu görevliler ile ilgili görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Sözlüklerde “*kraliçenin sarayının kadın memuru*” (CAD A/1: 294), “*kadın memur*” (CDA 175) olarak karşılaşılan bu kelimenin “*kadın vekilharç*” veya “*kadın kâhya*” olarak görüldüğü metinler de bulunmaktadır (Parpola vd., 2007: 54). *Lāhḫinatular* için ambar memuru, sofracı ve hareme tahıl tedarikinden sorumlu bir kâhya olduğu görüşünü savunanların yanı sıra (Duymuş Florioti, 2014: 806; Parpola, 2012: 619) Yeni Asur Dönemi metinleri içinde ise “*kadın tapınak kâhyası*” olarak belirtildiği bilinmektedir (SAA 06, 066: 2; SAA, 07, 024: r 1; SAA 11, 152: r 2'; SAA 13, 157: 15').

Hakkında fazla bilgi bulunamayan *lahḫinutaların* ilgili tapınakla ilişkilendirilmesinin en önemli nedeni maskülen olan meslektaş *lāhḫinunun* hem sarayda hem de tapınakta görevli olmasıdır. Ancak *lahḫinatuların* tapınaktan ziyade sarayla daha sıkı ilişkide olduğu düşünülmektedir, çünkü Yeni Asur kaynakları onun tapınakta görevli olduğuna dair belirti göstermez (Çelik, 2021: 143; Teppo, 2005: 63). Ancak o, her ne kadar yalnızca saray hizmetinde gibi görünse de, özellikle SAA 13, 157 numaralı belgeye göre *lahḫinatuların* rolü *lāhḫinuya* benzerdir denilebilir. Kraliçenin emrinde ekonomik yönetimde hatırı sayılır bir güç olsa da bununla ilgili çok az doğrudan kanıt bulunmaktadır. Çünkü on *lahḫinatudan* altısı bir personel listesinde belirtilmiştir. (Teppo, 2005: 64; SAA 07, 024).

Erkek meslektaşından daha çok tapınakta görev almasına rağmen Yeni Asur Dönemi'nde yalnızca sarayda bulunmuş görünmektedir (Teppo, 2005: 117). Çünkü hakkındaki metinlerin azlığı tapınakla olan ilgisini kanıtlayacak yeterlilikte değildir.

Lāḫḫinular ile ilgili bölümde bahsedilen Yehova'nın "*lḫn*" i unvanına sahip Ananiah'ın, karısı Tapemet için de bir zamanlar Akadca *laḫḫinatudan* alınan "*lḫnh*" in kullanıldığı düşünülmektedir. Ancak "*lḫnh*" olmak "*lḫn*" ın karısı anlamında olup, ondan bağımsız olarak görev üstlenmediği muhtemeldir. "*Lḫnh*" ın işlevi hakkında ise kaynaklar çok az bilgi vermektedir (Cussini, 2012: 162; Granerød, 2016: 57). Feminin "*lḫnh*" İncil'de de bulunur ve burada kraliyet hanesinin kadın yöneticisi anlamına gelmektedir (Demsky, 1981: 102; Landsberger, 1967: 198).

Laḫḫinatarın maskülen meslektaşları gibi isimlerinin bilindiği metinler bulunmamaktadır: yalnız bir istisna hariç. Aḫāt-abû (MÍ.a-ḫa-ta-a-bu-u, MÍ.laḫ-ḫi-nu-tu) MÖ 7. yüzyılda Eski Kalḫu Sarayı'nın yöneticisi (*šakintu*) Amat-Ba'al'in kadın kâhyasıdır. Hakkında bilinen tek şey ise Nurti'nin kızını satın alması ve onu *šēlūtu* olarak Tanrıça Mulissu'ya adamasıdır. Ancak resmi sıfatıyla mı yoksa şahsi olarak mı satın aldı bilinmez (CDA 366; Çelik 2021: 143; Parpola vd., 2007: 114; PNA 1/I: 59; Svärd, 2010: 254; Teppo 2005: 63). Satın alınan bu şahıs, Nurti'nin kızı Banāt-Emašmaš'tır ve on şeqel gümüşe satın alınmıştır (PNA 1/II: 262; SAAS VI: 210; Menzel, 1981/2: 178). Fales, Aḫāt-abû'yı önce "*tapınak kâhyası*" daha sonra ise "*kâhya*" olarak değerlendirmiştir (Teppo, 2005: 63; PNA 1/I: 98). Bu bilgiye göre Aḫāt-abû'nun *laḫḫinatu* olduğu kesin değildir denilebilir.

Laḫḫinatu unvanlı görevlilere Yeni Asur Dönemi metinleri içinde dört farklı yerde rastlanmaktadır.

Personel listelerinde geçen ve bir krala yazılan mektupta söz edilen belgeler dışında *laḫḫinatonun* Sanherib döneminde Ninive'de köy idarecisi (*rāb-ālāni/LÚ.GAL.URU.MEŠ ša MÍ.lāḫ-ḫi-ni-te*) olarak geçen Baḫiānu'ya ait tek bir belge dışında *laḫḫinatar* rastlanmaz. Baḫiānu isimli görevliye ait 21 adet belge bulunmaktadır. MÖ 704-682 arasında Sanherib saltanatı boyunca görev yaptığı düşünülen Baḫiānu'nun yalnızca bir belgede unvanı açıkça belirtilmiştir (PNA 1/II: 252; SAA 06, 066). Dolayısıyla Baḫiānu'ya ait borç verme ve alma, arazi ve köle satın alma ile ilgili diğer belgeler de *laḫḫinatu* ile ilgili olabilir, ancak kesin bir şey söylemek zordur. Baḫiānu'nun unvanının belirtildiği belgenin konusu, Bēl-ēpuš'un karısı Uhimā'yı serbest bırakmasıyla ilgilidir. Devamında kırıklar olduğundan detaylı bilgi edinilemeyen ve toplam dört şahidin yer aldığı bu belge MÖ 688'de Nisannu (ITI.BARAG)¹² ayı, Şimarra valisi İddin-ahhē eponiminde kayda geçirilmiştir (SAA 06, 066).

Asur arşivinin idari işleri için ayrılmış iki cildinden ilki Ninive saraylarının idaresinden ve tapınak adaklarıyla ilgili metinlerden oluşmaktadır. SAA 07, 023-026 arası kadın personel listelerini oluşturmaktadır ve kesin olarak tarihlendirilemezler. 025 ve 026 muhtemelen 024 ile ilgili daha küçük bir parçadır. Bu tabletlerin veya en azından bazılarının Asarhaddon saltanatı sırasında belirli bir olay için yazılmış olabileceği düşünülmektedir (Fales ve Postgate, 1992: XIII-XIX; Teppo, 2005: 69-70). İsmi tespit edilemeyen *laḫḫinatu* ise SAA 07 içinde yalnızca burada yer almaktadır. Sıralanan diğer personellerin ardından devamı kırık bir satırda 6 *laḫḫinatudan* söz edilir (SAA 07, 024: r 1). Çok sayıda kadın personelin yer aldığı bu listenin amacı bilinmemektedir. İdari işleri için ayrılan diğer ciltte ise kadın tapınak personeliyle ilgili parçalı bir listede *laḫḫinatu* ve *nārtu/MÍ.NAR*¹³ (*kadın müzisyen*) yer almaktadır (SAA 11, 152). Listede başka bilgi bulunmaz.

Rahipler ve yüksek tapınak görevlileri tarafından Asarhaddon ve Asurbanipal'e yazılan mektupları içeren SAA 13 içinde yine ismi bilinmeyen bir *laḫḫinatuya* rastlanmaktadır. Ninive'den gönderildiği bilinen ve başlangıcı olmayan mektubun konusu Nergal ile ilişkili kıtlık ve salgın hastalık

¹² I. ayı göstermektedir. Günümüz takviminde Mart/Nisan aylarına karşılık gelmektedir. Bkz. (CAH III/II: 750; CDA 255; CAD N/2: 265; Duymuş Florioti, 2012a: 366; Parpola vd., 2007: 145).

¹³ Kadın müzisyenler ile ilgili detaylı bilgi için bkz. (Duymuş Florioti, 2014: 99-119).

tanrısı Erra'nın (^dİR.RA) altın heykelinin çalınmasıyla ilgilidir. Başlangıcı olmayan mektupta *lahhīnatun*un söylediği sözler yer almaktadır (Oates, 2015: 184; SAA 13, 157). Mektubu yazan kişi din görevlisidir ve Asarhaddon ya da Asurbanipal'e yazdığı bilinen mektupta Erra'nın heykelinin bulunup, yerine teslim edilmesini anlatmaktadır. Olayın tanıklarından biri tapınak görevlisi ve ismi bilinmeyen *lahhīnatutur*. Mektuptan rahibe anlattıklarını, rahibin de krala bildirdiği anlaşılmaktadır.

Lahhīnatuların söz konusu olduğu belgeler burada son bulmaktadır. Bu görevliyle ilgili en detaylı belge Erra'nın heykelinin çalınması ile ilgili mektuptur. *Lāhḫīnular* kadar yaygın geçmeyen *lahhīnatularla* ilgili detaylı bilgi olmasa da görevlerinin *lāhḫīnulara* yakın olduğu bilinmektedir. Özellikle Erra'nın heykeli ile ilgili olan mektup bunu desteklemektedir.

4. Sonuç

Yeni Asur Dönemi metinlerinde yer alan *lāhḫīnu* terimi Eski ve Orta Asur dönemindeki arpa dağıtımından, giysi ve gümüş koleksiyonundan sorumlu idari görevliden türetilmiştir. Bu terim Yeni Asur Dönemi'nde ise tapınakla daha çok ilişkili gibi görünmektedir. Öncelikle idari görevliyken, zamanla kült görevlerini de üstlenmiştir. SAA 20, 050 numaralı, tapınak görevlilerinin sorumluluklarının anlatıldığı belgeden hareketle tapındaki görevinin kült giysilerine bakmak ve tapınak eşyalarını muhafaza etmek olduğu söylenebilir. Tapınak kâhyası olarak söz edilen bu görevliden bira üreticilerinin yanında da bahsedilmiştir. Yeni Asur Dönemi dışında, İsrailoğulları'nın tanrısı Yehova'nın da bu terim ile anılan ve tapınak ile ilişkili görevlisine rastlamak mümkündür.

Yeni Asur metinleri içinde isimleri tespit edilebilen 11 *lāhḫīnu*ya rastlanmaktadır. Bunlardan üçü SAA metinleri dışında başka bir kaynaktan tespit edilmiştir. İsmi tespit edilen *lāhḫīnuların* büyük bir kısmına belgelerde şahit olarak rastlanmaktadır. Bir antlaşma tabletini ile ilgili belge, bir tapınak görevlisi ile ilgili şikâyet mektubu ve kraliyet ritüelleri ile ilgili belgeler, konaklama, yiyecek-içecek, et paylaşım listeleri dışında *lāhḫīnuların* kendi aralarında bir kült meselesi için mektuplaştığı bilinmektedir. Haklarında en detaylı bilgi sorumluluklarının anlatıldığı belgeden öğrenilmektedir. Yeni Asur Dönemi'nde *lāhḫīnuların* tapınak görevlisi olduğu konusunda şüphe bulunmamaktadır.

Lāhḫīnuların feminen meslektaşları *lahhīnatular* ile ilgili görüş ayrılıkları vardır, ancak bu terim Yeni Asur metinleri içinde “kadın tapınak kâhyası” olarak geçmektedir. Daha çok sarayla ilişkili gibi görünen *lahhīnatular* maskülen meslektaşlarından dolayı tapınak ile ilişkilendirilse de eldeki kaynaklar bunu açıklayacak yeterlilikte değildir. SAA 13, 157 numaralı Erra'nın heykelinin çalınmasıyla ilgili belgeye göre ise görevi *lāhḫīnular* ile aynıdır denilebilir. Elephantine papirüslerinde de bu terime rastlamak mümkündür, ancak orada maskülen form olan *lēḫēn*in karısı olmaktan başka fonksiyonu bulunmamaktadır. *Lāhḫīnular* gibi şahıs adlarına rastlanan belge bulunmamaktadır. Tek istisna olan Aḫāt-abû'nun ise kadın tapınak kâhyası mı yoksa yalnızca kadın kâhya mı olduğu kesin değildir. SAA içinde *lahhīnatulara* 4 farklı yerde rastlanmıştır. Bu belgelerden biri tapınak görevlilerinin sıralandığı belgedir. Ancak yine de *lahhīnatuların* görevi konusu netlik kazanamamıştır.

Kaynakça

- Cole, S. W., ve Marchinist, P. (1998). *Letters From Priests to the Kings Esarhaddon and Assurbanipal*. State Archives of Assyria XIII. Helsinki: Helsinki University Press.
- Cussini, E. (2012). What Women Say and Do (in Aramaic Documents). G. B. Lanfranchi, D. M. Bonacossi, C. Pappi, ve S. Ponchia (Ed.), *Studies Presented to Frederick Mario Fales on the Occasion of His 65th Birthday* içinde (161-171. ss.). Weisbaden: Harrassowitz Verlag.
- Çelik, H. (2021). *Eski Mezopotamya ve Anadolu Toplumlarında Harem ve Hadımlık Müessesesi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

- Demsky, A. (1981). The Temple Steward Josiah ben Zephaniah. *Israel Exploration Journal*, 1/2(31), 100-102.
- Duymuş Florioti, H. H. (2012a). Yeni Asur Metinlerinde Geçen Ay İsimleri. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVII(2), 359-79.
- Duymuş Florioti, H. H. (2012b). Yeni Asur Metinlerinde Geçen ‘Masennu’ Unvanlı Bazı Memurlar. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 31(52), 1-22.
- Duymuş Florioti, H. H. (2014). Asur İmparatorluk Dönemi Kaynaklarında Geçen Müzisyen Kadınlar Hakkında Kısa Bir Not. *Tarih Okulu Dergisi*, 7(XVIII), 99-119.
- Duymuş Florioti, H. H. (2015). *Asur İmparatorluk Dönemi Kraliçeleri*. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Erol, H. (2007). Eski Asurca Metinlerde Meslek Adları ve Unvanlarla Geçen Şahıs İsimleri. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Fales, F. M. ve Postgate, J. N. (1992). *Imperial Administrative Records, Part I: Palace and Temple Administration*. State Archives of Assyria Volume VII. Helsinki: Helsinki University Press.
- Freydank, H. (1991). *Beiträge zur mittellassyrischen Chronologie und Geschichte*. Volume 21. in the series *Schriften zur Geschichte und Kultur des Alten Orients*. Berlin: De Gruyter.
- Gabbay, U. (2014). The kalû Priest and kalûtu Literature in Assyria. *Orient* 49(0), 115-44.
- Gertoux, G. (2016). *Queen Esther wife of Xerxes: Chronological, Historical and Archaeological Evidence*. Morrisville: Lulu Publisher.
- Gökçek, L. G. (2015). *Asurlular*. Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Granerød, G. (2016). *Dimensions of Yahwism in the Persian Period: Studies in the Religion and Society of the Judaeon Community at Elephantine*. Berlin: De Gruyter.
- Groß, M. M. (2020). *At the Heart of an Empire: The Royal Household in the Neo-Assyrian Period*. Leuven, Paris, Bristol: Peeters.
- Jakob, S. (2003). *Mittelassyrische Verwaltung und Sozialstruktur: Untersuchungen*. Cuneiform Monographs, Volume: 29. Leiden-Boston, Brill.
- Kataja, L. ve Whiting, R. (1995). *Grants, Decrees and Gifts of the Neo-Assyrian Period*. State Archives of Assyria XII. Helsinki: Helsinki University Press.
- Kaufman, S. A. (1974). *The Akkadian Influences On Aramaic*. Chicago-London: The University of Chicago Press.
- Kerekes, M. (2021). *Anadolu'daki Yeni Asur Eyalet Sistemi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Landsberger, B. (1967). *Akkadisch-Hebräische Wortgleichungen*. Leiden, Brill.
- Mattila, R. (2002). *Legal Transactions of the Royal Court of Nineveh, Part II: Assurbanipal through Sîn-šarru-iškun*. State Archives of Assyria XIV. Helsinki: Helsinki University Press.
- Menzel, B. (1981). *Assyrische Tempel II*. Rome: Biblical Institute Press.
- Oates, J. (2015). *Babil*. (Çev. F. Çizmeli). Ankara: Arkadaş Yayınevi. (Orijinal yayın tarihi, 1979).

- Öz Kiriş, E. (2015). Çiviyazılı Belgelere Göre Mezopotamya’da Sütannelik Hizmeti, Sütanne Olarak Qadiştum Kadınları ve Kutsal Kitaplarda Sütannelik Uygulaması. *Turkish Studies* 10(13), 235-48.
- Parpola, S. (2012). The Neo-Assyrian Royal Harem. G. B. Lanfranchi, D. M. Bonacossi, C. Pappi, ve S. Ponchia (Ed.), *Studies Presented to Frederick Mario Fales on the Occasion of His 65th Birthday* içinde (613-266. ss.). Weisbaden: Harrassowitz Verlag.
- Parpola, S., Whiting, R., Cherry Z., Luukko, M., Buylaere, G., Gentili, P., Donovan, S. ve Teppo, S. (Ed.). (2007). *Assyrian-English-Assyrian Dictionary*. Helsinki: The Neo-Assyrian Text Corpus Project.
- Pekşen, O. (2019). Eskiçağ Mezopotamyası’ndaki Sami Devletlerde Tapınak. L. G. Gökçek, E. Yıldırım, ve O. Pekşen (Ed), *Mezopotamya’nın Eski Çağlarında İnanç Olgusu ve Yönetim Anlayışı* içinde (253-277. ss.). İstanbul: Değişim Yayınları.
- Sevin, V. (2019). *Yeni Assur Sanatı I: Mimarlık*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Svård, S. (2010). “Maid of the King” (Géme ša šarri) in the Neo-Assyrian Texts. Ş. Dönmez (Ed), *Veysel Donbaz’a Sunulan Yazılar DUB.SAR É.DUB.BA.A* içinde (251-260. ss.). İstanbul: Ege Yayınları.
- Teppo, S. (2005). *Woman and Their Agency in the Neo-Assyrian Empire*. (Unpublished master's thesis). University of Helsinki, Faculty of Arts, Institute for Asian and African Studies, Assyriology, Helsinki.
- Toptaş, K. (2019). Yeni Asur Belgelerinde Geçen "İna qibit (Tanrı Buyruğu) İfadesi. L. G. Gökçek, E. Yıldırım, ve O. Pekşen (Ed), *Mezopotamya’nın Eski Çağlarında İnanç Olgusu ve Yönetim Anlayışı* içinde (401-420. ss.). İstanbul: Değişim Yayınları.
- Wilson, J. K. (1972). *The Nimrud Wine List*. London: British School of Archaeology in Iraq.

Kısaltmalar

- CAD A/1 Gelb, I. J., Landsberger, B., Oppenheim, A. L. ve Reiner, E. (Ed.). (1964). *The Assyrian Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago*. Vol. 1, Part I. Chicago: Published by the Oriental Institute of the University of Chicago.
- CAD A/2 Civil, M., Gelb, I. J., Landsberger, B., Oppenheim, A. L. ve Reiner, E. (Ed.). (1968). *The Assyrian Dictionary of The Oriental Institute of The University of Chicago*. Vol. 1, Part II. Chicago: Published by the Oriental Institute of the University of Chicago.
- CAD B Gelb, I. J., Landsberger, B., Oppenheim, A. L. ve Reiner, E. (Ed.). (1965). *The Assyrian Dictionary of The Oriental Institute of The University of Chicago*. Vol. 2. Chicago: Published by the Oriental Institute of the University of Chicago.
- CAD K Civil, M., Gelb, I. J., Oppenheim, A. L. ve Reiner, E. (Ed.). (1971). *The Assyrian Dictionary of The Oriental Institute of The University of Chicago*. Vol. 8. Chicago: Published by the Oriental Institute of the University of Chicago.
- CAD M/1 Civil, M., Gelb, I. J., Oppenheim, A. L. ve Reiner, E. (Ed.). (1977). *The Assyrian Dictionary of The Oriental Institute of The University of Chicago*. Vol. 10, Part I. Chicago: Published by the Oriental Institute of the University of Chicago.

- CAD M/2 Civil, M., Gelb, I. J., Oppenheim, A. L. ve Reiner, E. (Ed.). (1977). *The Assyrian Dictionary of The Oriental Institute of The University of Chicago*. Vol. 10, Part II. Chicago: Published by the Oriental Institute of the University of Chicago.
- CAD N/1 Brinkman, J. A., Civil, M., Gelb, I. J., Oppenheim, A. L. ve Reiner, E. (Ed.). (1980). *The Assyrian Dictionary of The Oriental Institute of The University of Chicago*. Vol. 11, Part I. Chicago: Published by the Oriental Institute of the University of Chicago.
- CAD N/2 Brinkman, J. A., Civil, M., Gelb, I. J., Oppenheim, A. L. ve Reiner, E. (Ed.). (1980). *The Assyrian Dictionary of The Oriental Institute of The University of Chicago*. Vol. 11, Part II. Chicago: Published by the Oriental Institute of the University of Chicago.
- CAD Q Brinkman, J. A., Civil, M., Gelb, I. J., Oppenheim, A. L. ve Reiner, E. (Ed.). (1982). *The Assyrian Dictionary of The Oriental Institute of The University of Chicago*. Vol. 13. Chicago: Published by the Oriental Institute of the University of Chicago.
- CAD S Brinkman, J. A., Civil, M., Gelb, I. J., Oppenheim, A. L. ve Reiner, E. (Ed.). (1984). *The Assyrian Dictionary of The Oriental Institute of The University of Chicago*. Vol. 15. Chicago: Published by the Oriental Institute of the University of Chicago.
- CAD Š/1 Brinkman, J. A., Civil, M., Gelb, I. J., Oppenheim, A. L. ve Reiner, E. (Ed.). (1989). *The Assyrian Dictionary of The Oriental Institute of The University of Chicago*. Vol. 17, Part I. Chicago: Published by the Oriental Institute of the University of Chicago.
- CAH III/2 Boardman, J., Edwards, I. E. S., Hammond, N. G., Sollberger, E. ve Walker, C. B. F. (Ed.). (2008). *The Cambridge Ancient History*. Cambridge: Cambridge University Press.
- CDA Black, J., George A. ve Postgate N. (Ed.). (2000). *A Concise Dictionary of Akkadian*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- PNA 1/I Radner, K. (1998). *The Prosopography of the Neo-Assyrian Empire*, (Vol 1, Part I: A). Helsinki: The Neo-Assyrian Corpus Project.
- PNA 1/II Radner, K. (1999). *The Prosopography of the Neo-Assyrian Empire*, (Vol 1, Part II: B-G). Helsinki: The Neo-Assyrian Corpus Project.
- PNA 2/I Baker H. D. (2000). *The Prosopography of the Neo-Assyrian Empire*, (Vol 2, Part I: H-K). Helsinki: The Neo-Assyrian Corpus Project.
- PNA 2/II Baker H. D. (2001). *The Prosopography of the Neo-Assyrian Empire*, (Vol 2, Part II: L-N). Helsinki: The Neo-Assyrian Corpus Project.
- PNA 3/I Baker H. D. (2002). *The Prosopography of the Neo-Assyrian Empire*, (Vol 3, Part I: P-Ş). Helsinki: The Neo-Assyrian Corpus Project.
- PNA 3/II Baker H. D. (2011). *The Prosopography of the Neo-Assyrian Empire*, (Vol 3, Part II: Š-Z). Helsinki: The Neo-Assyrian Corpus Project.
- SAA 1 Parpola, S. (1987). *The Correspondence of Sargon II, Part I: (SAA 1)*. Helsinki: Helsinki University Press.
- SAA 6 Reade, J. (1991). *Legal Transactions of the Royal Court of Niniveh Part I: (SAA 6)*. Helsinki: Helsinki University Press.

- SAA 7 Fales, F. M. ve Postgate, J. N. (1992). *Imperial Administrative Records, Part I: Palace Administration*, (SAA 7). Helsinki: Helsinki University Press.
- SAA 11 Fales, F. M. ve Postgate, J. N. (1995). *Imperial Administrative Records, Part I: Palace and Temple Administration*, (SAA 11). Helsinki: Helsinki University Press.
- SAA 12 Kataja, L. ve Whiting, R. (1995). *Grants, Decrees and Gifts of the Neo-Assyrian Period*, (SAA 12). Helsinki: Helsinki University Press.
- SAA 13 Cole, S. W. ve Machinist, P. (1998). *Letters from Assyrian and Babylonian Priests to Kings Esarhaddon and Assurbanipal*, (SAA 13). Helsinki: Helsinki University Press.
- SAA 14 Mattila, R. (2002). *Legal Transactions of the Royal Court of Nineveh, Part II: Assurbanipal through Sin-šarru-iškun*, (SAA 14). Helsinki: Helsinki University Press.
- SAA 20 Parpola, S. (2017). *Assyrian Royal Rituals and Cultic Texts*, (SAA 20). Helsinki: The Neo-Assyrian Texts Corpus Project.
- SAAB 5 Fales, F. M. ve Jakob-Rost, L. (1991). Neo-Assyrian Text from Assur. Private Archives in the Vorderasiatisches Museum of Berlin, Part 1. (*State Archives of Assyria Bulletin*). V(1), 3-157.
- SAAB 9 Deller, K., Fales, F. M. ve Jakob-Rost, L. (1995). Neo-Assyrian Text from Assur Private Archives in the Vorderasiatisches Museum of Berlin, Part 2. (*State Archives of Assyria Bulletin*). IX(2), 3-137.
- SAAS 2 Millard, A. R. ve Whiting, R. M. (1994). *The Eponyms of the Assyrian Empire 910-612 BC*. (State Archives of Assyria Studies Vol. 2). Helsinki: The Neo-Assyrian Texts Corpus Project.
- SAAS 6 Radner, K. (1997). *Die Neuassyrischen Privatrechtsurkunden*. State Archives of Assyria Studies Vol. 6). Helsinki: The Neo-Assyrian Texts Corpus Project.